

Monika Menke

STARANIA O ZAWARCIE KONKORDATU W REPUBLICE CZESKIEJ

WPROWADZENIE

Republika Czeska – według stanu prawnego na czerwiec 2025 r. – nie ratyfikowała konkordatu. W czeskim porządku prawnym brakuje takiej dwustronnej umowy międzynarodowej między Republiką Czeską a Stolicą Apostolską, która jest niezbędna do zapewnienia wolności religijnej Kościoła katolickiego, jak też innych związków wyznaniowych w Czechach¹. W artykule zostaną przedstawione starania Kościoła i przedstawicieli życia politycznego o zawarcie takiego porozumienia w najnowszej historii Republiki Czeskiej (2002-2024) oraz scharakteryzowana będzie aktualna sytuacja religijno-polityczna. W odniesieniu natomiast do terminologii, to w artykule będzie używane wyrażenie „umowa konkordatowa”, ponieważ przedmiotowa umowa nie jest konkordatem w ścisłym tego słowa znaczeniu, czyli umową zawierającą stosunkowo szczegółowe regulacje wszystkich lub prawie wszystkich obszarów wspólnego zainteresowania *ex integro*², ale tylko podstawowe

DR MONIKA MENKE – Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu; adres do korespondencji: Univerzitní 22, 771 11 Olomouc, Republika Czeska; e-mail: monika.menke@upol.cz; <https://orcid.org/0000-0002-2814-2524>

¹ Chociaż niektóre opcje polityczne kwestionują ten pogląd, w środowisku, które w swojej historii było już wielokrotnie nękanie, należy bronić wolności religijnej (zarówno w płaszczyźnie wspólnotowej, jak i indywidualnej) nie tylko za pomocą ustawodawstwa krajowego, ale także umowy międzynarodowej.

² Jak to jest np. w przypadku konkordatu z Rzeczpospolitą Polską: *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

określenie statusu prawnego Kościoła katolickiego na terytorium Republiki Czeskiej³.

1. KONTEKST HISTORYCZNY⁴

Na terenie dzisiejszej Republiki Czeskiej w przeszłości obowiązywały umowy typu konkordatowego. Należy wymienić przynajmniej austriacki konkordat cesarski, który obowiązywał również w ziemiach czeskich w latach 1855-1870. Po powstaniu Czechosłowacji (28 października 1918 r.) stosunki między Kościołem a państwem zostały uregulowane wyłącznie przepisami prawa państwowego, a niektóre z nich zostały przejęte z norm prawnych Austro-Węgier. Należy zaznaczyć, że w porównaniu z innymi narodami, społeczeństwo czeskie w momencie powstania było bardzo krytyczne w stosunku do Kościoła katolickiego, pozostając pod wpływem reformacji, wojen husyckich i kontrreformacji katolickiej. Ponadto powstaniu państwa towarzyszyło radykalne potępienie monarchii austro-węgierskiej, związane z agitacją przeciwko Kościołowi katolickiemu, który ją symbolizował. Część Kościoła katolickiego była przekonana o nieprzyjaznym nastawieniu rządu wobec katolików [Pehr i Šebek 2012, 13-15]. Jednak Stolica Apostolska jako jedna z pierwszych uznała nowe państwo czechosłowackie, a czeski ruch zagranicznego oporu nawiązał kontakty ze Stolicą Apostolską jeszcze przed ogłoszeniem niepodległości republiki, a te nieformalne kontakty formalizowały się w latach 1918-1920. Polityczna reprezentacja Czechosłowacji uzasadniała te kontakty dążeniem do płynnego przebiegu separacji Kościoła od państwa (choć stanowiska obu stron były nieufne i krytyczne), a pomoc w pośrednictwie zapewniła dyplomacja francuska [tamże, 25-26]. Początek stosunków dyplomatycznych datuje się na dzień 24 października 1919 r., kiedy to do nowo powstałego państwa przybył nuncjusz wiedeński Valfré di Bonzo wraz z Clementem Micarą (który później został pierwszym nuncjuszem apostolskim w Czechosłowacji i pełnił tę funkcję do 1923 r.) i przekazał tekst oficjalnego uznania Czechosłowacji przez Stolicę Apostolską [tamże,

³ Więcej na temat pojęcia „konkordat” zob. Krukowski 1995, 22-26. Szczegółowe informacje na temat typologii umów między państwem a Stolicą Apostolską np. Němec 2003, 17-26.

⁴ Szerzej na temat aspektów historycznych zob. Pehr i Šebek 2012. Więcej na temat treści i realizacji *modus vivendi* zob. Helan i Hajdinová 2020, 147n.

27]. Pierwszy nuncjusz w Czechosłowacji wręczył rządowi swoje listy uwierzytelniające dopiero w 1920 r. Stosunki między Stolicą Apostolską a Czechosłowacją były jednak w XX w. często bardzo napięte, a urząd nuncjusza w Czechosłowacji przez większość czasu pozostawał nieobsadzony. Drugim nuncjuszem w 1923 r. został Francesco Marmaggi, którego działalność zakończyła się w 1925 r.⁵ Jego następcą był Pietro Ciriaci (1928-1934), a kolejnym Saverio Ritter (w latach 1935-1939 był nuncjuszem, a w latach 1946-1950 internuncjuszem w Czechosłowacji, odszedł jednak już w 1948 r.). Pierwszym ambasadorem przy Stolicy Apostolskiej został historyk i polityk Kamil Krofta, który pełnił tę funkcję do grudnia 1921 r., kiedy to został przeniesiony do Wiednia. Jego następcą był prawnik Václav Pallier, a po nim Miroslav Niederle i Vladimír Radimský, który pełnił tę funkcję do likwidacji przedstawicielstwa Czechosłowacji przy Stolicy Apostolskiej w 1939 r. [tamże, 37]. W Czechosłowacji – po ustabilizowaniu się sytuacji w 1926 r. – podjęto negocjacje w sprawie zawarcia przynajmniej tymczasowego porozumienia ramowego (tzw. *modus vivendi*)⁶, które zostało podpisane 17 grudnia 1927 r., natomiast zatwierdzone 20 stycznia 1928 r. w radzie ministrów i weszło w życie na mocy wymiany not dwustronnych, tj. ministra spraw zagranicznych Czechosłowacji (29 stycznia 1928 r.) i sekretarza stanu (2 lutego 1928 r.)⁷. Umowa ta dotyczyła kwestii wytyczenia granic diecezji, zarządzania majątkiem kościelnym, wykluczenia zagranicznych przełożonych nad instytucjami zakonnymi z siedzibą w Czechosłowacji, wspólnego postępowania w sprawie mianowania biskupów, obowiązku złożenia przysięgi wierności Republice przez wymienionych przedstawicieli Kościoła oraz postanowień regulujących stosunek przepisów prawnych do *modus vivendi*. Od 1928 r. do drugiej połowy lat 30. trwał proces zwany „wdrażaniem *modus vivendi*”, którym ze strony państwa zajęło się Ministerstwo Spraw Zagranicznych, a ze strony Kościoła ogłoszono we wrześniu 1937 r. bullę *Ad ecclesiastici regiminis incrementum*, która niemal doprowadziła do zrównania granic diecezji tak, aby pokrywały się one z granicami Czechosłowacji. Stan ten nie utrzymał

⁵ Szerzej na temat ówczesnego konfliktu dyplomatycznego (tzw. afera Marmaggiiego) zob. Pehr i Šebek 2012, 136-56.

⁶ Ten typ umowy reguluje jedynie najpilniejsze kwestie i przewiduje się, że w odpowiednim czasie zostanie zastąpiony właściwą umową. W historii zawarto tylko trzy umowy tego typu: z Czechosłowacją (1928), z Ekwadorem (1937) i z Tunezją (1964).

⁷ Por. Němec 2010, 84-85: chodziło o *pactum de contrahendo*, które po raz pierwszy w historii zostało nazwane *modus vivendi* i w przeciwieństwie do niego nie musiało być ratyfikowane.

się jednak długo i został zakłócony przez okupację przygranicznych terenów Czechosłowacji, a następnie przez okupację niemiecką i powstanie niezależnego państwa słowackiego: *modus vivendi* na dotkniętych terytoriach *de facto* stracił ważność. Z łącznej liczby 3130 parafii w tym czasie 1216 znajdowało się na terytorium innego podmiotu państwowego i zostały one objęte tymczasową administracją kościelną⁸. Z punktu widzenia Stolicy Apostolskiej nie doszło do zmian granic diecezji, ponieważ stan po porozumieniu monachijskim był postrzegany jako tymczasowy, zasadniczo aż do końca II wojny światowej, a następnie do momentu dojścia do władzy reżimu komunistycznego w 1948 r. nie było wystarczająco dużo czasu na znalezienie odpowiedniego rozwiązania. Po zakończeniu II wojny światowej w maju 1945 r. Czechosłowacja została przywrócona jako jedno państwo, jednak negocjacje przedstawicieli rządu ze Stolicą Apostolską były już utrudnione przez rosnące wpływy komunistów. Ostatecznie jednak mianowano ambasadora Czechosłowacji przy Stolicy Apostolskiej i obsadzono praską nuncjaturę, choć mons. Ritter powrócił jedynie jako internuncjusz, a w 1948 r. ze względów zdrowotnych wrócił do Włoch. Tymczasowo zastępował go *chargé d'affaires* mons. Verolino, a od marca 1949 r. *chargé d'affaires* mons. Senzi. Następnie internuncjatura była zarządzana przez sekretarza Ottavio de Liva, który w marcu 1950 r. został wydany z kraju. *Modus vivendi* zaczął być ponownie stosowany po zakończeniu II wojny światowej, nie został formalnie zniesiony po przewrocie komunistycznym w lutym 1948 r., jednak wygasł na podstawie zwyczajowej zasady prawa międzynarodowego *pacta sunt servanda – rebus sic stantibus*⁹. Władza państwowa w Czechosłowacji nie uwzględniła postanowień tej umowy, a także Stolica Apostolska nie uznała jej za wiążącą, co potwierdziła mianowaniem arcybiskupa Ołomuńca Josefa Matochy w dniu 3 maja 1948 r. bez uprzednich konsultacji z rządem czechosłowackim. Do faktycznego wypowiedzenia doszło wraz z wydaniem ustawy nr 218/1949 Sb. o zabezpieczeniu gospodarczym kościołów i związków wyznaniowych, która w swoich postanowieniach końcowych uchyla wszystkie

⁸ Część czeskich diecezji, które w ten sposób znalazły się na terytorium Rzeszy Niemieckiej, pozostały pod zarządem ordynariuszy czechosłowackich, którzy mianowali dla nich swoich wikariuszy generalnych. To samo dotyczyło diecezji słowackich, które po okupacji znalazły się na terytorium Węgier. Więcej na ten temat zob. Boháč 1999, 21-22.

⁹ Jej kodyfikację zawiera np. Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 r., art. 62.

dotychczasowe przepisy dotyczące stosunków państwa i kościołów, jednak *modus vivendi* nie został formalnie zakończony [Němec 2010, 85].

Podsumowując, ta prowizoryczna umowa typu konkordatowego określała, w jakim duchu będą przebiegać wzajemne stosunki między Kościołem a państwem, rozpoczęto jej realizację, jednak w wyniku rozwoju historycznego nigdy nie doszła do pełnego urzeczywistnienia. Niemniej jednak ma ona bardzo duże znaczenie dla czeskiego prawa konkordatowego, ponieważ była to jedyna umowa obowiązująca w nowoczesnej historii Czech.

2. STARANIA O KONKORDAT OD LAT 90. XX WIEKU

Pomimo sporadycznych prób ze strony Stolicy Apostolskiej mających na celu przywrócenie stosunków dyplomatycznych, nuncjatura w Pradze pozostała zamknięta aż do upadku reżimu komunistycznego. Transformacja ustrojowa po 1989 r. spowodowała również zmianę statusu Kościoła w demokratycznym państwie prawa. Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 r. stała się częścią czeskiego porządku prawnego (15/1988 Sb.), a procesy zawierania, wymogi, zmiany, ważność i skuteczność konkordatu między państwem a Stolicą Apostolską, podobnie jak inne umowy międzynarodowe, podlegają jej przepisom [Valeš 2008, 231]. Podczas pierwszej wizyty czeskich dyplomatów w Watykanie pod koniec grudnia 1989 r. obie strony stwierdziły nieskuteczność *modus vivendi* [Tretera 1998, 225]. W czerwcu 1990 r. doszło do przywrócenia stosunków dyplomatycznych: ambasadorem czeskim przy Stolicy Apostolskiej został prof. František X. Halas, a nowym nuncjuszem apostolskim w Czechosłowacji został Giovanni Coppa. Pełnił tę funkcję aż do rozpadu Czechosłowacji (1 stycznia 1993 r.), a następnie sprawował ją w obu państwach powstałych w jej miejsce – w Czechach (do 2001 r.) i na Słowacji (do 1994 r.).

W odniesieniu do Słowacji, forma konkordatu kompleksowo regulującego wszystkie istotne obszary została odrzucona zarówno przez Stolicę Apostolską, jak i Republikę Słowacką. Stworzono model systemu jednej umowy podstawowej z powiązanymi umowami cząstkowymi [Němec 2003, 20]. W 2002 r. (w ciągu około pół roku) sporządzono i zawarto umowę podstawową (*accordo di base*), do której następnie dodano umowy szczegółowe: o posłudze duszpasterskiej dla katolików w siłach zbrojnych i formacjach zbrojnych (2002) oraz o wychowaniu i kształceniu (2004). Umowa podstawowa przewiduje

jeszcze kolejne umowy szczegółowe: o regulacji korzystania z prawa sprzeciwu sumienia oraz umowę majątkową, które dotychczas nie zostały podpisane. Następnie przygotowano podobne pod względem treści teksty umów między Republiką Słowacką a jedenastoma innymi kościołami i związkami wyznaniowymi, które zostały zatwierdzone przez parlament (umowa podstawowa z 2002 r., umowy szczegółowe o służbie duchownej w siłach zbrojnych i korpusach z 2004 r. oraz o wychowaniu i edukacji z 2005 r.). Tym samym Republika Słowacka traktuje kościoły w sposób parytetowy. Do wielostronnej umowy z kościołami niekatolickimi mogą przystąpić kolejne kościoły i związki wyznaniowe za zgodą wszystkich dotychczasowych sygnatariuszy, a poszczególni obecni sygnatariusze mogą odstąpić od tej umowy.

Również w Czechach od końca XX w. podejmowane są wielokrotnie (ale także udaremniane) wysiłki na rzecz ugruntowania stosunków między Kościołem katolickim a państwem¹⁰ na bardziej stabilnych podstawach umowy międzynarodowej (ponownie na zasadzie parytetu¹¹, co wzmocniłoby również sytuację prawną innych związków wyznaniowych). Po trzeciej wizycie papieża Jana Pawła II w Republice Czeskiej (1997) nowo powołany rząd postanowił zrealizować ten pomysł, a prezydent Václav Havel podczas wizyty w Stolicy Apostolskiej potwierdził chęć kontynuowania prac nad umową, nad którą w kwietniu 2000 r. rozpoczęła pracę wspólna komisja ekspertów

¹⁰ Oczywiście poza zagwarantowaniem wolności wyznania oraz statusu kościołów i związków wyznaniowych w ustawodawstwie czeskim. Częścią porządku konstytucyjnego stała się Karta Praw i Wolności zawierająca gwarancje wolności wyznania. Odwołuje się do nich również ustawa nr 308/1991 Sb (ustawa o wolności wyznania i statusie kościołów i związków wyznaniowych) oraz ustawa nr 3/2002 Sb, która ją zastąpiła, o wolności wyznania i statusie kościołów i związków wyznaniowych oraz o zmianie niektórych ustaw. Kwestie wyrównania majątkowego i finansowania kościołów (z wyjątkiem ustaw wyliczeniowych z lat 90., na mocy których część majątku została zwrócona niektórym podmiotom) po długich dyskusjach zostały ostatecznie rozstrzygnięte ustawą nr 428/2012 Sb. o rozliczeniu majątkowym z kościołami i związkami wyznaniowymi oraz o zmianie niektórych ustaw, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2013 r. Ponadto w Czechach stosowany jest system umów wewnątrzpaństwowych między kościołami i związkami wyznaniowymi a organami państwa lub innymi podmiotami prawa publicznego (obecnie w ten sposób uregulowane są stosunki w zakresie więziennictwa, sił zbrojnych, mediów – Czeskie Radio i Czeska Telewizja – oraz w zakresie opieki zdrowotnej).

¹¹ W tym kontekście zasada parytetu oznacza, że prawa przyznane Kościołowi katolickiemu w konkordacie są przyznawane również innym kościołom i związkom wyznaniowym, albo na podstawie stosowania istniejących przepisów prawnych, albo poprzez ich modyfikację lub stworzenie nowych przepisów prawnych, albo poprzez zawieranie umów wewnątrzpaństwowych między państwem a innymi kościołami i związkami wyznaniowymi. Por. Němec 2009, 23-24.

przedstawicieli Kościoła i państwa. Dwuletnie starania doprowadziły do powstania tekstu umowy konkordatowej o charakterze ogólnym (z wyjątkiem kwestii rozliczenia majątkowego między państwem a Kościołem), który dnia 25 lipca 2002 r. został podpisany przez ministra spraw zagranicznych Czech – Cyrila Svobodę i nuncjusza apostolskiego – Erwina J. Endera.

3. NIERATYFIKOWANA UMOWA KONKORDATOWA MIĘDZY REPUBLIKĄ CZESKĄ A STOLICĄ APOSTOLSKĄ Z 2002 ROKU

3.1. Treść umowy¹²

W dniu 7 sierpnia 2002 r. tekst „Umowy między Republiką Czeską a Stolicą Apostolską o regulacji stosunków wzajemnych” został przedłożony Izbie Poselskiej Parlamentu Republiki Czeskiej celem wyrażenia zgody na ratyfikację¹³. Była to tzw. umowa prezydencka¹⁴. Sama umowa składa się z 21 artykułów. Preambuła stanowi o korzyściach z uregulowania wzajemnych stosunków w sposób odzwierciedlający rozwój relacji między państwem a Kościołem katolickim i wyraźnie odwołuje się do nauczania Soboru Watykańskiego II, porządku prawnego Republiki Czeskiej oraz prawa kanonicznego¹⁵. Ponadto nawiązuje do wielowiekowej tradycji wspólnej historii państwa czeskiego i Kościoła katolickiego, w kontekście zasadniczych zmian zachodzących w Europie, demokracji w Czechach jako państwa prawa, chroniącym naturalne i niezbywalne prawa oraz podstawowe wolności człowieka, a także zasad prawa międzynarodowego, zwłaszcza tych, które dotyczą przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności. Powyższe postanowienia umowne są konieczne wobec ochrony wartości duchowych, kul-

¹² Tekst umowy: <https://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm> [dostęp: 30.11.2025].

¹³ Por. *Návrh na ratifikaci smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem 2024*, <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?O=4&T=17> [dostęp: 05.05.2025].

¹⁴ „Umowa prezydencka” to umowa, której ratyfikacja przez prezydenta Republiki wymaga zgody obu izb parlamentu lub zgody wyrażonej w referendum. Por. *Směrnice vlády pro sjednávání, vnitrostátní projednávání, provádění a ukončování platnosti mezinárodních smluv*, https://kormoran.odok.gov.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/66A3199D7D65F6EFC12571B6006F8DF4 [dostęp: 05.05.2025].

¹⁵ Prawo kanoniczne nie staje się tym samym nadrzędne wobec ustawodawstwa Republiki Czeskiej, jak obawiała się część opinii publicznej, ale jedynie stwierdza, że Republika Czeska szanuje fakt, iż część jej obywateli (katolicy) posiada – oprócz ustawodawstwa państwowego – również własne przepisy prawa wewnętrznego Kościoła.

turowych i ludzkich, a także potencjału, jakim dysponuje Kościół katolicki w procesie pojednania na świecie.

Republika Czeska i Stolica Apostolska wzajemnie uznają swoją podmiotowość międzynarodową i uważają się za niezależne i samodzielne podmioty prawa międzynarodowego (art. 1). Strony potwierdzają reprezentację dyplomatyczną (art. 2). Artykuł 3 zawiera informację na temat podziału Kościoła rzymskokatolickiego i greckokatolickiego (co wprowadzie Stolica Apostolska akceptuje w ramach zawierania konkordatów)¹⁶. Stolica Apostolska zapewni zgodność granic diecezji rzymskokatolickich i administratur apostolskich, eparchii greckokatolickich oraz egzarchatu z granicami państwowymi Republiki Czeskiej. Republika Czeska określa się jako państwo bezwyznaniowe, zaś Kościół katolicki kieruje się swoim prawem, w szczególności nauką Soboru Watykańskiego II o ekumenizmie i dialogu międzyreligijnym. Zgodnie z art. 4 strony umowy zgadzają się, że w Republice Czeskiej szanowana i gwarantowana jest wolność wyznania zgodnie z państwowym porządkiem konstytucyjnym i umowami międzynarodowymi, które są wiążące dla Republiki Czeskiej. W art. 6 zagwarantowano Kościołowi katolickiemu prawo do swobodnego wykonywania swojej misji, zarządzania swoimi sprawami, w szczególności do erygowania, zmiany lub znoszenia swoich organów i struktur wewnętrznych, wybierania, mianowania i odwoływania duchownych i innych osób bezpośrednio zaangażowanych w działalność duszpasterską, zgodnie z własnymi potrzebami, niezależnie od organów państwowych. W art. 7 zagwarantowano prawo do sprzeciwu sumienia w odniesieniu do służby wojskowej. Strony uznają i wspierają rolę środków masowego przekazu w ochronie wolności myśli i sumienia oraz wolności religijnej (art. 8). Zgodnie z art. 9 małżeństwom zawartym w formie kanonicznej przyznaje się takie same skutki, jak małżeństwom zawartym w formie cywilnej¹⁷. Umowa

¹⁶ W Czechach Kościół greckokatolicki i rzymskokatolicki są zarejestrowane jako odrębne podmioty, choć połączone wspólnymi organami, np. konferencją biskupów.

¹⁷ Jest to potwierdzenie stanu faktycznego, który był już wówczas uregulowany w prawie świeckim. Zgodnie z § 7 ustawy 3/2002 Sb Kościołowi przyznano kilka „tzw. szczególnych praw” (których wykonywanie regulują szczególne przepisy prawne), a mianowicie: a) nauczanie religii w szkołach państwowych, b) powoływanie osób wykonujących działalność duchowną do pełnienia służby duchownej w siłach zbrojnych Republiki Czeskiej, w miejscach, gdzie odbywa się areszt, karę pozbawienia wolności, areszt zabezpieczający, leczenie ochronne i wychowanie ochronne, c) odprawianie obrzędów, podczas których zawierane są małżeństwa kościelne, d) zakładanie szkół kościelnych, e) przestrzeganie obowiązku zachowania tajemnicy spowiedzi przez duchownych w związku z wykonywaniem tajemnicy spowiedzi lub wykonywania prawa podobnego do tajemnicy spowiedzi,

w art. 10 zapewnia Kościołowi katolickiemu możliwość tworzenia własnych osób prawnych w celu organizacji i wyznawania wiary katolickiej oraz prowadzenia działalności, w szczególności w dziedzinie szkolnictwa, opieki zdrowotnej, opieki społecznej i charytatywnej. Osoby te stają się osobami prawnymi w rozumieniu porządku prawnego Republiki Czeskiej po spełnieniu warunków określonych w tym porządku prawnym. Gwarantuje również Kościołowi prawo do nauczania i wychowywania swoich duchownych, zakonników i pracowników świeckich we własnych szkołach i placówkach wychowawczych. Najbardziej szczegółowe regulacje zawiera art. 11, który dotyczy kwestii szkolnictwa i edukacji (prawo Kościoła katolickiego do zakładania i prowadzenia własnych szkół i podobnych placówek, które zapewniają edukację i usługi szkolne na poziomie równoważnym ze szkołami, placówkami przedszkolnymi i szkolnymi innych organów założycielskich, które są częścią systemu edukacji i szkolnictwa Republiki Czeskiej. Ich status i finansowanie reguluje porządek prawny Republiki Czeskiej). Dokumenty potwierdzające wykształcenie są równoważne z dokumentami wydanymi przez szkoły publiczne. Podobnie, Republika Czeska uznaje dokumenty potwierdzające wykształcenie wyższe oraz tytuły akademickie i stopnie naukowe przyznane w dziedzinie teologii i nauk religijnych przez zagraniczne wydziały teologiczne państwowe i kościelne, które są uznawane przez Kościół katolicki, na warunkach określonych w porządku prawnym Republiki Czeskiej. Działalność katolickich wydziałów teologicznych regulowana jest zgodnie z porządkiem prawnym Republiki Czeskiej, wewnętrznymi przepisami wydziału, które zatwierdza senat akademicki uczelni po uprzednim zatwierdzeniu przez właściwą władzę kościelną. Pracownicy akademicy nauczający religii katolickiej w publicznych szkołach wyższych muszą posiadać zgodę właściwych władz kościelnych. Cofnięcie tej zgody oznacza utratę uprawnień do nauczania religii katolickiej. Potwierdza się możliwość nauczania religii w szkołach publicznych przez wykwalifikowanych nauczycieli upoważnionych przez Kościół (*missio canonica*) wydane przez ordynariusza na warunkach określonych przez porządek prawny Republiki Czeskiej. W art. 12 Strony uregulowały współpracę Kościoła i państwa w zakresie ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego Republiki Czeskiej (w diecezjach biskup

jeżeli obowiązek ten stanowi tradycyjny element nauczania Kościoła i wspólnoty religijnej od co najmniej 50 lat; nie narusza to obowiązku zapobiegania przestępstwom nałożonego przez szczególną ustawę.

powołuje komisję ds. współpracy z organami państwowymi w zakresie ochrony zabytków, archiwów i dóbr historycznych znajdujących się w obiektach kościelnych), wsparcia finansowego zabytków kultury ze strony państwa, umożliwienia dostępu do tego dziedzictwa ze strony Kościoła. Kościół katolicki zobowiązał się w art. 13 do udzielania – w miarę swoich możliwości – pomocy humanitarnej, współpracy w dziedzinie społecznej i charytatywnej, a także prawo Kościoła do sprawowania posługi duszpasterskiej w tych placówkach (co może być zapewnione na mocy porozumienia między placówką a właściwym przełożonym kościelnym). Organizacje charytatywne Kościoła katolickiego w Czechach działają na podstawie własnych statutów zgodnych z porządkiem prawnym Republiki Czeskiej i mają prawo do finansowania świadczonych przez siebie usług socjalnych z budżetu państwa na takich samych warunkach jak podobne placówki. Analogicznie art. 14 odnosi się do placówek służby zdrowia (prawo Kościoła do ich zakładania i prowadzenia duszpasterstwa oraz możliwość uzgodnienia szczegółów jego wykonywania). W art. 15 Strony postanowiły, iż Kościół katolicki – na warunkach określonych przez porządek prawny Republiki Czeskiej – ma prawo do sprawowania posługi duchownej i duszpasterskiej w więzieniach, aresztach śledczych lub innych placówkach o podobnym charakterze; prawo do działania w zakresie świadczenia usług kuratorskich, mediacyjnych i podobnych związanych z postępowaniem karnym i wykonywaniem kar; prawo do zarządzania i prowadzenia obiektów, w których znajduje się zakład karny (ponownie na podstawie porozumienia między Kościołem a właściwym organem administracyjnym). W art. 16 znalazły się analogiczne postanowienia odnośnie do działalności Kościoła w wojsku. Republika Czeska zobowiązała się do rozwiązania w przyszłości kwestii rozliczenia majątkowego z Kościołem katolickim (art. 17). Przepis ten, który w momencie negocjowania umowy był problematyczny, stał się nieaktualny ze względu na trwający proces restytucji majątku kościelnego na podstawie ustawy nr 428/2012 Sb. o rozliczeniu majątkowym z kościołami i związkami wyznaniowymi. Zgodnie z art. 18 w imieniu Kościoła w kontaktach z organami państwowymi występuje przede wszystkim konferencja biskupów, przy czym nie narusza to prawa stron umowy do działania w tych kwestiach, które mogą być również uregulowane zarówno w nowych umowach między Stronami, jak i w porozumieniach między właściwymi organami administracyjnymi.

Artykuły końcowe zawierają postanowienia o charakterze technicznym (sposób rozstrzygania sporów wynikających z umowy na drodze diploma-

tycznej, możliwość zmiany lub uzupełnienia umowy w formie pisemnego aneksu, sposób ratyfikacji i zawarcia umowy na czas nieokreślony oraz możliwość wypowiedzenia umowy na piśmie, w którym to przypadku umowa wygasa z upływem 6 miesięcy od dnia doręczenia wypowiedzenia drugiej Stronie umowy).

3.2. Przebieg procesu ratyfikacji i nieukończenie ratyfikacji

Podczas debaty i głosowania w Izbie Poselskiej parlamentu sprawozdawca i zwolennik umowy Cyril Svoboda stwierdził, że umowa ta odpowiada standardowym i zwyczajowym warunkom zawierania stosunków między poszczególnymi państwami a Stolicą Apostolską. Umowa została bardzo starannie wynegocjowana przez ekspertów podczas 14 rund negocjacji, które trwały od 6 kwietnia 2000 r. do 28 maja 2002 r. Od samego początku Republika Czeska opowiadała się za zasadą, że umowa ta nie może w żaden sposób wykraczać poza ramy konstytucyjne Republiki Czeskiej, musi być zgodna z obowiązującym porządkiem prawnym Republiki Czeskiej, dlatego też w większości artykułów odnosi się do zgodności z porządkiem prawnym Republiki Czeskiej. Również ze względu na poszukiwanie wspólnej woli umowa ta nie reguluje spraw majątkowych, ponieważ kwestia ta leży w wyłącznej kompetencji Republiki Czeskiej, a umowa ta jedynie zakłada, że w przyszłości dojdzie do zawarcia porozumienia krajowego w tych kwestiach¹⁸. Rząd zatwierdził tekst umowy w dniu 3 lipca 2002 r., a podpisano ją 25 lipca 2002 r. Projekt umowy był omawiany w Izbie Poselskiej najpierw 15 października 2002 r., a przerwana debatę wznowiono 21 maja 2003 r., kiedy to Izba przyjęła uchwałę o odrzuceniu projektu. Argumenty przeciwników dotyczyły kilku obszarów¹⁹. Oprócz konstatowania bezużyteczności takiej umowy dla Republiki Czeskiej, podnoszono również brak tradycji zawierania takich umów oraz ewentualną dyskryminację innych kościołów. Merytorycznie dotyczyły one niewystarczającego wyjaśnienia pojęć użytych w umowie, przewidywania przyszłych zmian prawnych (kwestie majątkowe, małżeństwo kościelne) oraz stosunku prawa krajowego do prawa kanonicz-

¹⁸ Por. *Stenoprotokoly z hlasování poslanecké sněmovny* (21.05.2023), <https://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/016schuz/16-6.html> [dostęp: 27.05.2025].

¹⁹ Są to często publikacje ekspertów, których poglądy kształtowały się jeszcze w czasach poprzedniego reżimu komunistycznego. Np. Pavlíček 2009. Podejście specjalistów z prawa wyznaniowego i kanonicznego (Tretera, Horák, Němec, Příbyl i inni) jest przeciwne.

nego. W rezultacie Izba Poselska parlamentu nie zaleciła ratyfikacji większością 110 głosów spośród 200 posłów (obecnych było 177 posłów) [Tretera i Horák 2015, 109]. Prof. Tretera wyraził opinię, że przyczyną tej decyzji nie była niezgodność z treścią umowy, ale problem polityczny, który pojawił się już w poprzednich dwóch latach w związku z uchwaleniem ustawy o kościołach, która została zatwierdzona i ogłoszona pod numerem 3/2002 Sb. Wpływ na to miało również ożywienie antykościelnych haseł z czasów początków I Republiki²⁰, a przede wszystkim z czasów dyktatury totalitarnej. W ten sposób umowa, której ratyfikacja nie została zalecona, nie została przedłożona prezydentowi republiki do ratyfikacji i nie stała się częścią czeskiego porządku prawnego. Był również przekonany, że umowa może posłużyć jako wzór dla nowej umowy konkordatowej w przyszłości, która uniknęłaby niedociągnięć zawartych w przedłożonym tekście i uwzględniała kwestie rozwiązane do tego czasu (np. wyrównanie majątkowe z kościołami na mocy ustawy nr 428/2012 Sb) [tamże, 110]. Oprócz sytuacji politycznej różnica polega również na podejściu obu prezydentów, za których kadencji negocjowano umowę: Václav Havel i jego następcę Václav Klaus mieli diametralnie odmienne zdanie na temat umowy – Havel ją wspierał, Klaus odrzucał (prawdopodobnie dlatego, że jako ekonomista oceniał przede wszystkim jej skutki)²¹. Reakcja Konferencji Episkopatu Czech i Stolicy Apostolskiej na ten zaskakujący krok była negatywna²². Prof. Němec porównując obie umowy (*modus vivendi* i nieratyfikowany tekst z 2002 r.) stwierdza, że w kontekście zestawienia stopnia wzajemnych zobowiązań między państwem a Kościołem w umowach konkordatowych w przypadku Czechosłowacji, a właściwie Republiki Czeskiej, warto przypomnieć, że *modus vivendi* (1927/1928) zawierał więcej zobowiązań ze strony Kościoła, podczas gdy projekt umowy między Stolicą Apostolską a Republiką Czeską zawierał więcej

²⁰ W czasach I Republiki jednym z głównych protagonistów oddzielenia Kościoła od państwa był prof. Antonín Hobza, pionier dziedziny prawa międzynarodowego, z teoretycznego punktu widzenia pozytywista, przeciwnik naturalizmu prawnego, a po II wojnie światowej członek partii komunistycznej.

²¹ Por. *Dopis prezidenta republiky ministru zahraničí ohledně připravované Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem* (05.02.2004), <https://www.klaus.cz/clanky/891> [dostęp: 27.05.2025].

²² Rzecznik ČBK Daniel Herman stwierdził wówczas nawet, że „łączy się tu rażąca nieznamość (dotycząca przede wszystkim prawa kościelnego i międzynarodowego charakteru Kościoła katolickiego) z szeregiem wciąż utrzymujących się uprzedzeń z czasów komunistycznego prania mózgów i nie do przeoczenia złej woli”. Por. Hamplová 2003.

zobowiązań ze strony państwa. Należy jednak przede wszystkim pamiętać, że decydujące znaczenie ma aspekt korzyści dla całości, którą w tym przypadku jest przede wszystkim państwo [Němec 2010, 52]. Umowa z 2002 r. ma wprowadzić charakter deklaracyjny w kilku swoich postanowieniach, co zostało stwierdzone również przez ekspertów [Příbyl 2007, 67], ale w kilku obszarach stanowi jedynie potwierdzenie stanu faktycznego, opartego na obowiązujących i ważnych przepisach prawnych. Opinie kilku ekspertów prawnych na temat umowy nie wyjaśniły sytuacji, ponieważ ich poglądy diametralnie różniły się w kwestii tego, czy umowa ogranicza niezależność i suwerenność Republiki Czeskiej w stosunku do Kościoła katolickiego. Dlatego też można zadać pytanie, dlaczego nie zwrócono się o opinię do Trybunału Konstytucyjnego, który mógłby przynajmniej stwierdzić zgodność umowy z Konstytucją? Z dzisiejszej perspektywy możemy również stwierdzić, że niektóre postanowienia stały się nieaktualne w wyniku rozwiązania tej kwestii w innym akcie normatywnym. Odrzucenie umowy nie było jednak związane wyłącznie z jej treścią, ale jest wyrazem głębszego problemu czeskiego społeczeństwa, związanego z niezrozumieniem miejsca Kościoła w społeczeństwie lub istnienia umów o charakterze konkordatowym²³. Umowa miała na celu wprowadzenie większej pewności prawnej do niektórych stosunków wyznaniowych (zarówno na korzyść obywateli wyznania katolickiego, jak i w sposób równorzędny członków innych kościołów i związków wyznaniowych, a także osób niewyznających żadnej religii). Miała również potencjał, aby podnieść prestiż państwa czeskiego w społeczności międzynarodowej²⁴, ale po nieukończeniu procesu ratyfikacyjnego pozostała niewykorzystaną szansą.

²³ Brak podstaw do tych obaw można łatwo wyjaśnić na przykładzie współczesnych i dawnych umów między Stolicą Apostolską a pozostałymi 133 państwami, z którymi zawarto konkordat lub umowę o wzajemnych stosunkach. Treść tych umów można znaleźć np. pod linkiem https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/index_concordati-accordi_it.htm [dostęp: 27.05.2025].

²⁴ Por. Tretera 2003. 74.

4. POLITYCZNE WYSIŁKI NA RZECZ NOWEGO TEKSTU UMOWY²⁵

Po przyjęciu ustawy nr 428/2012 Sb. o rozliczeniu majątkowym z kościołami i związkami wyznaniowymi nieratyfikowany tekst umowy z 2002 r. stracił aktualność i stało się jasne, że gdyby kiedykolwiek doszło do jego ponownego zatwierdzenia, konieczne będzie rozpoczęcie negocjacji od początku. Po rozpoczęciu realizacji ustawy o rozliczeniu majątkowym z kościołami nastawienie czeskiego społeczeństwa wobec kościołów ponownie stało się mniej przyjazne. We wrześniu i październiku 2010 r. ówczesny nuncjusz apostolski Diego Causero zwołał grupę wybranych przez siebie ekspertów, aby wysłuchać ich opinii na temat tekstu umowy z 2002 r. i odpowiednich zmian na przyszłość. Grupa ta nie spotkała się ponownie. Wysiłki te były wspierane przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Czech Karla Schwarzenberga, który zakończył kadencję w 2013 r. Wówczas powstał niepubliczny tekst roboczy umowy, datowany na 2014 r. Był on podstawą negocjacji prowadzonych od 2023 r. Polityczna wola do dalszych negocjacji pojawiła się dopiero za rządów premiera Petra Fiali, który uwzględnił to również w swoim programie rządowym (od listopada 2021 r. do chwili obecnej). Pierwsze spotkanie grupy na poziomie kościelnym (z inicjatywy nuncjusza Jude Thaddeusa Okola, nuncjusza w Czechach od 2022 r.) odbyło się w marcu 2023 r. – wówczas rozpoczęto przygotowywanie obecnego tekstu umowy. Ze strony Republiki Czeskiej tekst przygotowało Ministerstwo Spraw Zagranicznych i obie wersje zostały przesłane do Stolicy Apostolskiej. Po otrzymaniu odpowiedzi z Rzymu jesienią 2023 r. powstała wspólna grupa ekspertów złożona z przedstawicieli Kościoła i państwa. Zwrócono się również do innych osób lub grup, np. uniwersytetów posiadających wydziały teologiczne. Kolejne spotkanie grupy ekspertów kościelnych odbyło się w październiku 2023 r., a wspólna grupa ekspertów zebrała się 2 listopada 2023 r.: omówiono już wtedy różne wersje tekstu (kościelną i państwową). Konsultacje odbywały się między resortami rządu Republiki Czeskiej a dykasteriami Stolicy Apostolskiej. Najbardziej palącymi punktami dyskusji były kwestie sprzeciwu sumienia, poszanowania tajemnicy spowiedzi i szkolnictwa (w tej sprawie eksperci nie osiągnęli porozumienia i kwestia ta nie znalazła się

²⁵ Ta część została opracowana na podstawie wspomnień jednego z ekspertów i uczestników, prof. Damiána Němca OP, który przygotowuje artykuł naukowy na ten temat.

w tekście). Dyskusja w zakresie duszpasterstwa (wojsko, więzienia, policja, służba zdrowia) przebiegła bez większych problemów. W grudniu 2023 r. tekst wspólny ponownie został przesłany do Stolicy Apostolskiej, gdzie konieczne było wyjaśnienie niektórych sformułowań, co napotkało trudności ze względu na różnice w terminologii prawa kościelnego i prawa czeskiego, a nawet języka czeskiego i włoskiego. Konieczne było znalezienie kompromisu, często bardziej zwięzłego niż propozycja Stolicy Apostolskiej²⁶. Rząd dążył również do tego, aby negocjacje przebiegały jak najszybciej i na początku lata 2024 r. udało się przygotować projekt do zatwierdzenia politycznego. Umowa została podpisana 24 października 2024 r. w Urzędzie Prezesa Rady Ministrów Republiki Czeskiej w Pradze. Ze strony Stolicy Apostolskiej podpisał ją kardynał Pietro Parolin, sekretarz stanu. Ze strony Republiki Czeskiej podpisał ją Petr Fiala, premier Republiki Czeskiej. Tego samego dnia kardynał Parolin został przyjęty przez prezydenta Republiki Petra Pavla. Podczas wieczornej Mszy świętej w katedrze w Pradze kardynał Parolin podkreślił współpracę między Kościołem a państwem przy poszanowaniu (ich) wzajemnej autonomii. Cytując konstytucję duszpasterską *Gaudium et spes* (nr 76), „Państwo i Kościół, każdy w swojej dziedzinie, są od siebie niezależne i autonomiczne. Jednak obie wspólnoty służą, choć z różnych tytułów, osobistej i społecznej powołaniu człowieka”. Ta wzajemna autonomia nie oznacza izolacji, ale raczej wezwanie do współpracy na rzecz wspólnego dobra²⁷.

5. NIERATYFIKOWANA UMOWA KONKORDATOWA Z 2024 ROKU

5.1. Treść umowy²⁸

W dniu 1 listopada 2024 r. Izba Poselska i Senat Parlamentu Republiki Czeskiej otrzymały tekst do wyrażenia zgody na ratyfikację pod tytułem „Umowa między Republiką Czeską a Stolicą Apostolską w sprawie niektórych

²⁶ Na przykład kontrowersyjny art. 4 został skrócony do jednego akapitu.

²⁷ Por. *Homilie kard. Parolina* (24.10.2024), https://www.cirkev.cz/homilie-kardinala-pietra-parolina-pri-bohosluzbe-v-prazske-katedrale_44892 [dostęp: 27.05.2025].

²⁸ Tekst umowy zob. https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/mezinarodni_smlouvy/aktualne/smlouva_mezi_ceskou_republikou_a_svatym.html [dostęp: 27.05.2025].

kwestii prawnych”²⁹. Już z samej nazwy wynika, że nie chodzi tu o konkordat w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale jedynie o niektóre obszary wspólnego zainteresowania. W preambule określono strony umowy i przedstawiono ją nie jako korzyść dla katolików, ale jako specjalną umowę dotyczącą praw człowieka, która wzmacnia ochronę indywidualnej i wspólnotowej wolności religijnej wszystkich wierzących w Republice Czeskiej. Podkreślono w niej zobowiązanie Kościoła katolickiego do wspierania i rozwijania dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego. Strony stwierdziły związek umowy z rozliczeniem majątkowym na podstawie ustawy o rozliczeniu majątkowym z kościołami i związkami wyznaniowymi oraz z porozumieniem o uregulowaniu wzajemnych stosunków w zakresie opieki nad katedrą św. Wita, Wacława i Wojciecha. Pierwsze dwa artykuły wskazują, że nie chodzi tu przede wszystkim o prawa i obowiązki Kościoła katolickiego, ale o ochronę praw człowieka: umowa podsumowuje treść art. 15 i 16 Karty Praw i Wolności Podstawowych, jednakże poza zakresem tych postanowień konkordat wyraźnie stwierdza, że częścią wolności religijnej jest również prawo do wyznawania swojej wiary poprzez działalność charytatywną (art. 1 ust. 1). Umowa uznaje podmiotowość prawną Kościoła katolickiego, jego prawo do wykonywania swojej misji i zarządzania swoimi sprawami zgodnie z własnymi przepisami (mianowanie przedstawicieli bez ingerencji państwa), a także fakt, że granice diecezji odpowiadają granicom państwowym Republiki Czeskiej. W art. 3 zagwarantowano prawo do odmowy służby wojskowej, a także prawo do odmowy świadczenia usług zdrowotnych z powodu sumienia lub wyznania religijnego na warunkach określonych przez prawo. W późniejszej dyskusji społecznej najbardziej kontrowersyjny okazał się tym razem art. 4 mający dwa akapity, w którym Republika Czeska uznaje tajemnicę spowiedzi i gwarantuje również prawo podobne do tajemnicy spowiedzi na warunkach określonych przez prawo dla pracowników duszpasterskich. To właśnie sformułowanie niektóre grupy osób rozumieją jako rozszerzenie tajemnicy spowiedzi na nieokreślony krąg osób, a w konsekwencji jako niewystarczającą ochronę przed nadużyciami w Kościele³⁰. Postanowienia kolejnych przepisów

²⁹ Por. *Návrh na ratifikaci smlouvy mezi ČR a Svátým stolcem*, <https://public.psp.cz/eknih/2021ps/stenprot/125schuz/s125070.htm> [dostęp: 27.05.2025].

³⁰ W art. 4 zagwarantowano podwójną tajemnicę: 1) tajemnicę spowiedzi (to, co Kościół katolicki rozumie pod pojęciem *sigillum sacramentale*) oraz 2) tajemnicę duszpasterską, tj. milczenie ze strony pracowników oficjalnie upoważnionych przez Kościół do pełnienia służby duszpasterskiej, którymi niekoniecznie muszą być duchowni. Wszystko

podkreślają możliwość zawarcia małżeństwa w formie kanonicznej (art. 5) oraz prawo do tworzenia kościelnych osób prawnych (art. 6). W przeciwieństwie do poprzedniego projektu z 2002 r. z umowy usunięto kwestię majątkową, ponieważ została ona rozwiązana ustawą z 2012 r. (umowa odnosi się do tego również w preambule). Usunięto cały obszar szkolnictwa i edukacji: stało się tak, ponieważ strony umowy nie osiągnęły porozumienia co do treści tekstu. Umowa podkreśla ponadto znaczenie wzajemnej współpracy państwa i Kościoła w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i archiwalnego oraz zobowiązanie Kościoła do udostępnienia swojego dziedzictwa kulturowego, zbiorów muzealnych i archiwalnych (art. 7). Kilka kolejnych artykułów umowy gwarantuje prawo osób do opieki duchowej w placówkach opieki społecznej (art. 8), w placówkach służby zdrowia (art. 9), w więzieniach i podobnych placówkach (art. 10), w siłach zbrojnych (art. 11) oraz w służbach bezpieczeństwa (art. 12). *Novum* stanowi również art. 13, który po raz pierwszy stanowi o możliwości zawierania przez organy państwowe z kościołami i związkami wyznaniowymi, tj. również z Czeską Konferencją Episkopatu i Ekumeniczną Radą Kościołów, wielostronnych porozumień o posłudze duchowej w instytucjach publicznych, co jest praktyką stosowaną od 1994 r. Przepis ten jest nowością wprowadzoną przez konkordat. Poza tym konkordat w mniejszym lub większym stopniu podsumowuje prawa wiernych i wspólnot religijnych rozproszone w różnych ustawach, doprecyzowując je, ale środki prawa międzynarodowego zapewniają im wyższą ochronę prawną [Csukás 2024]. Ostatnie trzy artykuły opisują sposób rozstrzygania ewentualnych sporów, sposób uzupełniania i zmiany oraz sposób ratyfikacji.

W przeciwieństwie do umowy z 2002 r., tym razem eksperci katoliccy skoordynowali swoje działania z ekspertami niekatolickimi (odbyły się co najmniej dwa oficjalne spotkania, podczas których przedstawiono zarówno koncepcję umowy, jak i niemal ostateczny tekst). Ponieważ były to negocjacje objęte zasadami dyplomatycznymi, nie można było zrobić nic więcej. Reakcje niekatolików również nie były tak negatywne, jak w poprzednim przypadku.

to na warunkach określonych w ustawie, którą jest obecnie ustawa nr 40/2009 Sb. – kodeks karny – który w § 368 zwalnia te osoby z obowiązku zgłaszania już popełnionych przestępstw, wymienionych tutaj wyczerpująco, ale nie zwalnia ich z obowiązku zapobiegania przyszłym przestępstwom, również wymienionym tutaj, określonych w § 367. Jak dotąd nie było żadnych problemów w tym zakresie w stosunkach między Kościołem a państwem w Czechach.

Przegląd prawnych i społecznych aspektów konkordatu, przygotowany dla Kościoła ewangelickiego i szerszej opinii publicznej, przedstawił prawnik Centralnego Urzędu Ewangelickiego Kościoła Czeskobraterskiego, dr Adam Csukás. On również zwraca uwagę na znaczenie konkordatu jako specjalnej konwencji dotyczącej praw człowieka, a także na fakt, że prawa podobne do tych, które mają być zagwarantowane katolikom w umowie, mogą być stosowane przez wszystkie wspólnoty religijne w Republice Czeskiej. W zakresie czeskiego porządku prawnego zawarcie umowy konkordatowej nie narusza parytetu wspólnot religijnych, ale go wzmacnia. Potwierdza również, że umowa wzmocniłaby zasadę pewności prawa, którą parlament od czasu do czasu narusza. Umowa międzynarodowa nie może zostać zmieniona bez zgody drugiej strony (tj. Stolicy Apostolskiej), dlatego konkordat zapewniłby wszystkim wierzącym oraz wszystkim kościołom i związkom wyznaniowym indywidualną i zbiorową wolność wyznania wraz ze wszystkimi jej skutkami, niezależnie od zmieniającego się składu reprezentacji politycznej. Według niego umowa nie wprowadza żadnych zasadniczych zmian, ale doprecyzowuje wiele kwestii. Następnie poparł to również Komitet Sterujący Rady Ekumenicznej Kościołów: „Rada Ekumeniczna Kościołów w Republice Czeskiej z zadowoleniem przyjmuje projekt umowy między Republiką Czeską a Stolicą Apostolską i wierzy, że przyjęcie tej umowy przyczyni się do ochrony wartości duchowych, ludzkich i kulturowych oraz umocni przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności w naszym kraju. Ochrona zapewniona przez tę umowę dotyczy nie tylko Kościoła katolickiego, ale także innych Kościołów i wspólnot wyznaniowych”³¹. Kolejne wsparcie ze strony niekatolików katolicy otrzymali w publicznej dyskusji, która po podpisaniu umowy rozgorzała w środowisku czeskim. Co ciekawe, skupiała się ona wokół postanowień art. 4 dotyczących tajemnicy spowiedzi i podobnych tajemnic.

Wątpliwości zgłasza przede wszystkim czeski adwokat i asystent naukowy na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Karola, Daniel Bartoň [Bartoň 2024] oraz grupy, które angażują się w ochronę ofiar nadużyć ze strony duchownych³². Dyskusja ta zmusiła przedstawicieli niektórych

³¹ Por. *Vyjádření výboru ERC* (17.10.2024), https://spcp.prf.cuni.cz/ZRCADLO_2024.11.pdf [dostęp: 28.05.2025], s. 12.

³² Grupa ta wysłała 20 listopada 2024 r. petycję, zob. *Oběti sexuálního zneužívání v církvi vyzývají českou vládu, aby neuzavírala smlouvu s Vatikánem*, <https://www.iroz->

kościółów do lepszego sprecyzowania tajemnicy spowiedzi i podobnych tajemnic³³, a zmusza również Kościół katolicki do jaśniejszego sformułowania treści (nie tylko) tego przepisu³⁴, prawnego określenia osób objętych duszpasterstwem (kapłani, inni duchowni), kształcenia swoich pracowników, a wreszcie do podjęcia bardziej zdecydowanych działań w zakresie ochrony osób przed nadużyciami. W kontekście umowy starokatolicki ksiądz Petr Jan Vinš [Vinš 2024] próbował wyjaśnić, że nie chodzi tu o rozszerzenie tajemnicy spowiedzi, a termin „duchowny” w rozumieniu prawa czeskiego różni się od terminu prawa kanonicznego. Wyjaśnienia ewentualnych kontrowersji ze strony Kościoła katolickiego podjęli się również członkowie zespołu negocjacyjnego, prawnik dr Jakub Kríž i biskup diecezji Litoměřice Stanislav Příbýl³⁵. Domniemania, że dzięki umowie tajemnica spowiedzi będzie nieograniczona, obala również wiceminister spraw zagranicznych Eduard Hulicius: według niego Republika Czeska tym postanowieniem jedynie uznaje tajemnicę spowiedzi, której zakres jest regulowany przez porządek prawny Czech i Stolicy Apostolskiej, a zatem nie można jej interpretować jako prawa nieograniczonego – wreszcie, w przypadku sporu dotyczącego zakresu tajemnicy spowiedzi, sprawę rozstrzygałyby sądy czeskie [Hulicius 2024].

5.2. Przebieg procesu ratyfikacji i stan obecny

Proces był kontynuowany poprzez przedłożenie umowy obu izbom parlamentu, które miały zarekomendować jej ratyfikację. Ratyfikacji dokonają

hlas.cz/zpravy-domov/obeti-sexualniho-zneužívání-v-církvi-vyzyvají-českou-vládu-aby-neuzavírala_2411202330_epo [dostęp: 28.05.2025].

³³ Np. *Starokatolická církev upřesňuje pravidla zpovědního tajemství* (24.01.2025), <https://www.starokatolici.cz/starokatolicka-cirkev-upresnuje-pravidla-zpovedniho-tajemstvi/t13625> [dostęp: 28.05.2025].

³⁴ Dokładniejsze określenie tego pojęcia jest obecnie (czerwiec 2025 r.) w przygotowaniu, podobnie jak określenie pojęć ‘kleryk’ – ‘duchowny’ – ‘pracownik duszpasterski’. Nieco mylące tłumaczenie terminu ‘kleryk’ (obecnie tłumaczone jako ‘duchowny’, odpowiadające niemieckiemu *der Geistliche*) w czeskim tłumaczeniu Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. również zostanie zrewidowane. Z całym szacunkiem dla wielkiego dzieła prof. Zedníčka (tłumacza oficjalnego przekładu Kodeksu z 1983 r. na język czeski z 1994 r.) widzimy, że dążenie do jak największego ujednolicenia terminów prawa kanonicznego z pojęciami świeckimi może czasami okazać się mylące.

³⁵ *Vatikánská smlouva: Nejde o privilegia církve* (20.11.2024), https://www.cirkev.cz/vatikanska-smlouva-nejde-o-privilegia-cirkve_46214 [dostęp: 28.05.2025].

prezydent Republiki Czeskiej oraz Głowa Kościoła katolickiego, papież Leon XIV. Tekst umowy został przedłożony Izbie Poselskiej w dniu 1 listopada 2024 r.³⁶ Głosowanie odbyło się 6 marca 2025 r. podczas 131. posiedzenia. Izba Poselska wyraziła zgodę na ratyfikację (głosowanie nr 66, uchwała nr 1295): 92 głosy za, 9 przeciw, niektórzy posłowie wstrzymali się od głosu lub opuścili salę w proteście³⁷. Umowa została przedłożona Senatowi Republiki Czeskiej w dniu 1 listopada 2024 r. W Senacie zgodę na ratyfikację umowy wyraziło 52 spośród 73 obecnych senatorów, przy czym jednogłośnie za ratyfikacją opowiedzieli się wyłącznie członkowie frakcji ludowej³⁸. Za wnioskiem, aby Senat zwrócił się o kontrolę konstytucyjności umowy, opowiedziało się 32 spośród 72 obecnych senatorów ze wszystkich frakcji, czyli więcej niż liczba osób, które podpisały wniosek – Senat jako całość nie zwrócił się zatem o kontrolę konstytucyjności. W marcu 2025 r. zrobiła to grupa 17 senatorów (klub senacki SEN 21 i Piraci), która zwróciła się do Trybunału Konstytucyjnego Republiki Czeskiej o zbadanie, czy umowa ta jest zgodna z porządkiem konstytucyjnym Republiki Czeskiej. Senatorowie obawiają się, że umowa jest jednostronna i nakłada na Czechy szerokie zobowiązania wobec Kościoła katolickiego. Trybunał Konstytucyjny przyjął wniosek do rozpatrzenia pod sygnaturą akt Pl. ÚS 8/25, a sędzią sprawozdawcą został mianowany sędzia Milan Hulmák. Podobne wątpliwości wobec Trybunału Konstytucyjnego wyraził prezydent Czech Petr Pavel, według którego umowa narusza podstawowe zasady konstytucyjne Czech jako suwerennego, świeckiego i republikańskiego państwa. Natomiast poparcie dla Trybunału Konstytucyjnego wyraziła Konferencja Episkopatu Czech oraz Ekumeniczna Rada Kościołów w Czechach³⁹. Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym w sprawie umów międzynarodowych stanowi, że na wniosek strony postępowania Trybunał Konstytucyjny rozpatruje wniosek poza

³⁶ Por. *Sněmovní tisk 844 Sml. mezi ČR a Svatým stolcem o některých právních otázkách*, <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?t=844&o=9> [dostęp: 28.05.2025].

³⁷ Por. *131. schůze, 66. hlasování, 6. března 2025, Sml. mezi ČR a Svatým stolcem o některých právních otázkách*, <https://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=85086> [dostęp: 28.05.2025].

³⁸ Por. *Stenozáznam hlasování v Senátu ČR*, <https://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=15&IS=7605&D=23.01.2025#b26303> [dostęp: 28.05.2025].

³⁹ Wszystkie dokumenty dotyczące postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym Republiki Czeskiej są dostępne pod linkiem: https://www.usoud.cz/projednavane-plenar-ni-veci?tx_odroom%5Bdetail%5D=5478&cHash=0fb79ed4db760ce41cfb6da76482b6b6 [dostęp: 28.05.2025].

kolejnością jego wpłynięcia i bez zbędnej zwłoki⁴⁰. Obecnie (na początku czerwca 2025 r.) nie jest jeszcze znana ani decyzja Trybunału Konstytucyjnego, ani ostateczne stanowisko prezydenta, który oczekuje na ocenę zgodności z Konstytucją. Jeśli konkordat zostanie ratyfikowany za zgodą parlamentu i ogłoszony w Dzienniku Ustaw, stanie się umową międzynarodową w rozumieniu art. 10 Konstytucji i w przypadku sprzeczności z ustawą będzie miał pierwszeństwo przed ustawami zwykłymi (ale nie przed ustawami konstytucyjnymi)⁴¹. Z uwagi na fakt, że przedmiotem konkordatu jest regulacja kwestii wolności wyznania, ratyfikowana i ogłoszona umowa będzie miała w porządku prawnym Republiki Czeskiej znaczenie specjalnej konwencji dotyczącej praw człowieka.

6. CO OKAZUJE SIĘ KONIECZNOŚCIĄ W ŚWIECKIM SPOŁECZEŃSTWIE?

Krytycy twierdzą, że Republika Czeska nie potrzebuje takiej umowy, że nie ma powodu, aby ją zawierać, a także twierdzą, że jest to wsparcie dla konserwatywnej hierarchii kościelnej i zaprzeczenie zasady świeckości. Wśród często powtarzanych zastrzeżeń pojawia się twierdzenie, że konkordat stanowi znaczną ingerencję w suwerenność państwa. Należy zauważyć, że po obu stronach dochodzi do nieporozumień. Umowa taka jednak jest potrzebna. Czeskie doświadczenie z negocjowaniem tego typu umów (tj. między Kościołem katolickim a państwem) pokazuje, że konieczna jest przynajmniej edukacja nie tylko w zakresie terminologii prawa kanonicznego, ale także świeckiego, które często ze sobą nie pokrywają się (podobnie jak pojęcia z innych systemów prawnych lub kultur). Nawet w Kościele katolickim nie zawsze rozumie się, dlaczego biskupi uważają taką umowę za

⁴⁰ Por. Zákon č. 182/1993 Sb. *Zákon o Ústavním soudu*, <https://www.e-sbirka.cz/sb/1993/182/2024-11-01?zalozka=text#par> [dostęp: 28.05.2025], § 71d ust. 1.

⁴¹ Podobnie jak inne umowy międzynarodowe: a) regulujące prawa i obowiązki osób, b) alianckie, pokojowe i inne polityczne, c) z których wynika członkostwo Republiki Czeskiej w organizacji międzynarodowej, d) gospodarcze, które mają charakter ogólny, e) dotyczące innych spraw, których regulacja jest zastrzeżona dla ustawy. Nie oznacza to, że prawo kanoniczne ma pierwszeństwo przed prawem Republiki Czeskiej, ale oznacza to, że w odniesieniu do postanowień zawartych w uzgodnionej umowie stosuje się przede wszystkim postanowienia umowy, a nie tylko łatwiejsze do zmiany przepisy krajowe. Por. art. 49 i 95 ust. 1 ustawy zasadniczej nr 1/1993 Sb. – Konstytucja Republiki Czeskiej.

konieczną. W odniesieniu do reżimu niedemokratycznego⁴² umowę tę postrzega się jako narzędzie ochrony Kościoła (kościół) i wolności religijnej, ale czasami jako dążenie hierarchii kościelnej do władzy (podobnie jak rozliczenie majątkowe z kościołami i negatywna reakcja opinii publicznej). Podczas negocjacji ostatniej umowy należy pozytywnie ocenić ekumeniczne podejście: w ramach możliwości komunikacji ekspertów katolickich z ich odpowiednikami z kościołów niekatolickich oraz wspólne postępowanie. Już same teoretyczne podstawy pozytywizmu lub naturalizmu, zgodnie z którymi zainteresowane osoby różnie podchodzą do tej kwestii, wskazują na odmienne poglądy na temat konieczności lub zbędności umowy konkordatowej w państwie świeckim. Konieczna wydaje się przede wszystkim otwarta komunikacja: nie tylko między poszczególnymi kościołami, ale przede wszystkim wewnątrz Kościoła katolickiego oraz na zewnątrz: ze środowiskiem politycznym i społeczeństwem. Religijność czeska ma specyficzny charakter: nie jest to zwykły ateizm, świeckość nie wyparła z ludzi wrażliwości na *sacrum*, są oni raczej negatywnie nastawieni do kościołów jako instytucji. Widać to również w dyskusjach na temat konieczności lub zbędności konkordatu. Neutralność państwa nie oznacza jednak świeckości (a tym bardziej sekularyzmu)⁴³. Biorąc pod uwagę, że jedynym kościołem posiadającym podmiotowość w prawie międzynarodowym jest Kościół katolicki, byłoby wskazane, aby Kościół katolicki na terytorium Republiki Czeskiej, współpracujący ekumenicznie, zawarł taką umowę, a następnie w podobny sposób zastosował te zasady do innych kościołów i związków wyznaniowych, które nie mają takiej możliwości. Gdyby kwestia umowy konkordatowej zaczęła być postrzegana raczej jako obszar wspólnego zainteresowania i pożytku publicznego niektórych działań kościołów, a nie jako obszar konkurencji, moglibyśmy lepiej osiągnąć odpowiednie i przyjazne uregulowania w nakładających się obszarach. To właśnie dlatego państwo gwarantuje kościołom możliwość działania i zasady prawne, a także uczestniczy w tym nie tylko poprzez gwarancje prawne, ale także poprzez konkretne formy wsparcia, w tym finansowe. Z drugiej strony umowy zawierają zobowiązanie umowne

⁴² Chrześcijaństwo i inne kościoły w Czechach doświadczyły w niedawnej przeszłości dwóch totalitaryzmów (nazizmu i komunizmu), dlatego dążenie do większej ochrony norm silniejszego porządku prawnego jest zrozumiałe.

⁴³ Zasada równości została wyrażona w czeskim porządku prawnym w art. 1 Karty Praw: „Wszyscy są wolni i równi w godności i prawach”. Wynika z tego pluralizm religijny, który państwo musi szanować. Szerzej zob. Madleňáková 2010, 69-81.

Kościoła do działania w porozumieniu z państwem, ukierunkowanego na określone wartości ważne dla państwa, w których jego wkład może być szczególnie cenny, a czasem nawet trudny do zastąpienia [Němec 2010, 52].

ZAKOŃCZENIE

W artykule podjęto próbę podsumowania dążenia Republiki Czeskiej do zawarcia umowy konkordatowej po ponownej demokratyzacji społeczeństwa od 1990 r. Praktyczne funkcjonowanie stosunków między Republiką Czeską a Kościołem katolickim bez konkordatu jest oczywiście możliwe, ponieważ realizacja wolności religijnej w podstawowym zakresie jest zapewniona przez ustawodawstwo krajowe lub umowy wielostronne. Gdyby dodatkowo obszar ten został uregulowany umową międzynarodową, prawa i obowiązki obu stron zostałyby jasno określone, a autonomia wyraźnie wytyczona, co znacznie ograniczyłoby wpływ ewentualnych zmian ustroju politycznego na te obszary. Stosunki mogłyby być bardziej stabilne, a gdyby Kościół katolicki nie postrzegał swojej pozycji w społeczeństwie jako uprzywilejowanej (w Czechach nie grozi to od połowy XX w.), mogłyby na tym skorzystać również inne kościoły i związki wyznaniowe, o ile potrafią współpracować. Trudności w osiągnięciu porozumienia politycznego i problemy związane z drugą próbą utworzenia i zatwierdzenia spójnego tekstu wskazują na konieczność bardziej zrozumiałego wyrażania się przez Kościół katolicki, który, jeśli chce uzyskać gwarancje wyższego porządku prawnego, musi być w stanie jasno komunikować się ze społeczeństwem świeckim. Jeśli więc proces ratyfikacyjny zakończy się pomyślnie, możliwe jest, że również Republika Czeska (25 lat po Słowacji i podobnie jak 25 państw Europy)⁴⁴ będzie miała w swoim porządku prawnym umowę konkordatową, chroniącą nie tylko pozycję Kościoła katolickiego, ale także ogólnie wolność wyznania.

PIŚMIENNICTWO

Bartoň, Daniel. 2024. „Rizika smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolicem pro oběti, církve a pro společnost.” https://www.christnet.eu/clanky/7021/rizika_smlou

⁴⁴ Por. *Accordi bilaterali vigenti della Santa Sede*, https://web.archive.org/web/20240912053107/https://www.iusciangreg.it/accordi_santa_sede.php [dostęp: 28.05.2025].

- vy_mezi_ceskou_republikou_a_svatym_stolcem_pro_obeti_cirkve_a_pro_spolecnost.
url [dostup: 28.05.2025].
- Boháč, Zdeněk. 1999. *Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Csukás, Adam. 2024. „Smlouva s Apoštolským stolcem má chránit náboženskou svobodu.” <https://e-cirkev.cz/aktuality/smlouva-s-apostolskym-stolcem-ma-chranit-na-bozenskou-svobodu/> [dostup: 28.05.2025].
- Hamplová, Ludmila. 2003. „Co je obsahem zamítnuté smlouvy s Vatikánem? Nepřijetí smlouvy vyvolalo v České biskupské konferenci nevoli.” https://www.christnet.eu/clanky/2816/co_je_obsahem_zamitnute_smlouvy_s_vatikanem.url [dostup: 27.05.2025].
- Helan, Pavel, i Eva Hajdinová. 2020. *Československo a Svatý stolec. V. Éra nuncia Pietra Ciriaciho*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Hulicius, Eduard. 2024. „Nedorozumění kolem smlouvy.” https://katyd.cirkev.cz/vydani-20241203/nazory/nedorozumeni-kolem-smlouvy_24355 [dostup: 28.05.2025].
- Krukowski, Józef. 1995. *Konkordaty współczesne*. Warszawa: Civitas Christiana.
- Madleňáková, Lucia. 2010. „Neutralita, sekularismus a laický stát.” *Acta Iuridica Olomucensis* 5, nr 2:69-81.
- Němec, Damian. 2003. „Typologické zařazení smluv mezi Apoštolským stolcem na jedné straně a Slovenskou republikou (r. 2000) a Českou republikou (r. 2002) na straně druhé.” *Revue církevního práva* 24, nr 1:17-26.
- Němec, Damian. 2009. „Konkordátní smlouvy.” *Revue církevního práva* 42, nr 1:7-32.
- Němec, Damián. 2010. *Konkordátní smlouvy svatého stolce s postkomunistickými zeměmi (1990-2008)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi.
- Pavlíček, Václav. 2009. *O české státnosti: úvahy a polemiky. Část 3. Demokratický a laický stát*. Praha: Karolinum.
- Pehr, Michal, i Jaroslav Šebek. 2012. *Československo a Svatý stolec. I. Úvodní studie*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Příbýl, Stanislav. 2007. *Konfeseprávní studie. Deus et gentes, svazek 8*. Brno: L. Marek.
- Tretera, Jiří R. 1998. „Postavení církví a náboženských společností v právním řádu České republiky.” *Revue církevního práva* 11, nr 3:219-32.
- Tretera, Jiří R. 2003. „K problematice mezinárodních smluv mezi státy a Apoštolským stolcem.” *Revue církevního práva* 25, nr 2:69-76.
- Tretera, Jiří R., i Zaboř Horák. 2015. *Konfeseprávo*. Praha: Leges.
- Valeš, Václav. 2008. *Konfeseprávo: průvodce studiem*. Plzeň: Nakl. Aleš Čeněk.
- Vinš, Petr J. 2024. „Mýty kolem zpovědního tajemství.” https://www.christnet.eu/clanky/7023/myty_kolem_zpovedniho_tajemstvi.url [dostup: 28.05.2025].

Starania o zawarcie konkordatu w Republice Czeskiej

Abstrakt

Artykuł analizuje starania o zawarcie konkordatu między Republiką Czeską a Stolicą Apostolską od 1990 r. do chwili obecnej. Opisuje wolę lub niechęć przedstawicieli

politycznych, same próby zawarcia umowy ze Stolicą Apostolską w 2002 i 2024 r., a także reakcję społeczeństwa czeskiego i proces ratyfikacji. Autor wskazuje na znaczenie, jakie odegrały różnice w opinii publicznej na temat sekularyzacji Republiki Czeskiej, rolę Kościoła w przestrzeni publicznej oraz historyczne krzywdy, a także na to, w jakim stopniu wpłynęły one na niepowodzenie ratyfikacji w 2002 r. i w jakim stopniu wpływają na obecny proces ratyfikacyjny po ponownym podpisaniu umowy w 2024 r. Na zakończenie autor stwierdza potrzebę zrozumiałej komunikacji Kościoła katolickiego wobec innych kościołów i społeczeństwa oraz wyraża swoją opinię na temat konieczności wprowadzenia takiej umowy do czeskiego porządku prawnego.

Słowa kluczowe: konkordat; Stolica Apostolska; Republika Czeska; relacje Kościół-państwo; ratyfikacja.

Efforts to Conclude a Concordat in the Czech Republic

Abstract

The article analyzes efforts to conclude a concordat between the Czech Republic and the Holy See from 1990 to the present. It describes the willingness or aversion of political representatives, the attempts to conclude an agreement with the Holy See in 2002 and 2024, the reaction of Czech society, and the ratification process. The author highlights the role played by differences in public opinion on the secularity of the Czech Republic, the role of the Church in the public sphere, and historical injustices, as well as the extent to which these factors influenced the failure of ratification in 2002 and are influencing the current ratification process following the new signing in 2024. In conclusion, the author states the need for clear communication by the Catholic Church towards other churches and society, and expresses his opinion on the necessity of such a treaty in the Czech legal system.

Keywords: concordat; Holy See; Czech Republic; Church-state relations; ratification.

Information about Author: DR. MONIKA MENKE – Palacký University Olomouc; correspondence address: Univerzitní 22, 771 11 Olomouc, Czech Republic; e-mail: monika.menke@upol.cz; <https://orcid.org/0000-0002-2814-2524>

